

NA WARSZTACIE

MINI-ODBIORNIK Z UKŁADEM SCALONYM UL 1111 N

Ekspansja układów scalonych w elektronice trwa. Obok układów niesłychanie złożonych i bardzo wyspecjalizowanych wytwarzane są też układy stosunkowo proste, lecz uniwersalne. W praktyce radioamatorskiej znaleźć one mogą szerokie zastosowanie. Przykładem tej grupy elementów może być układ scalony UL 1111 N, produkcji CEMI (rys. 1). Układ ten zawiera 5 tranzystorów umieszczonych na wspólnym podłożu. Tranzystory te mają niezłe parametry (tabela), zaś charakterystyki tranzystorów wytworzonych w jednym zabiegu technologicznym są bardzo zbliżone. Fakt, że tranzystory w UL 1111 N znajdują się na wspólnym płatkku krzemu, a więc w prawie identycznych warunkach termicznych, preferuje je do zastosowań, w których wymagana jest zbieżność parametrów w funkcji różnych czynników, np. we wzmacniaczach różnicowych. Dla amatora istotny jest fakt, że cena tranzystora w UL 1111 N jest o połowę niższa, niż tranzystora dyskretnego.

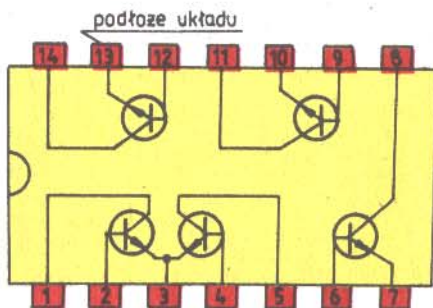
Za przykład wykorzystania układu UL 1111 N w prostej konstrukcji amatorskiej służyć może miniaturowy odbiornik na zakres fal długich i średnich (rys. 2 i fot.). „Radyjko” to zapewnia silny i czysty odbiór nie tylko stacji lokalnych, ale i wielu rozgłośni odleglejszych – zwłaszcza wieczorem.

Obwód rezonansowy L_1C_1 nastrojony jest na odbieraną częstotliwość. Cewkę obwodu nawinięto na pręcie ferrytowe, odbiornik nie wymaga więc anteny zewnętrznej. Wzbudzone promieniowanym przez nadajnik polem elektromagnetycznym drgania w obwodzie mają niewielką amplitudę –

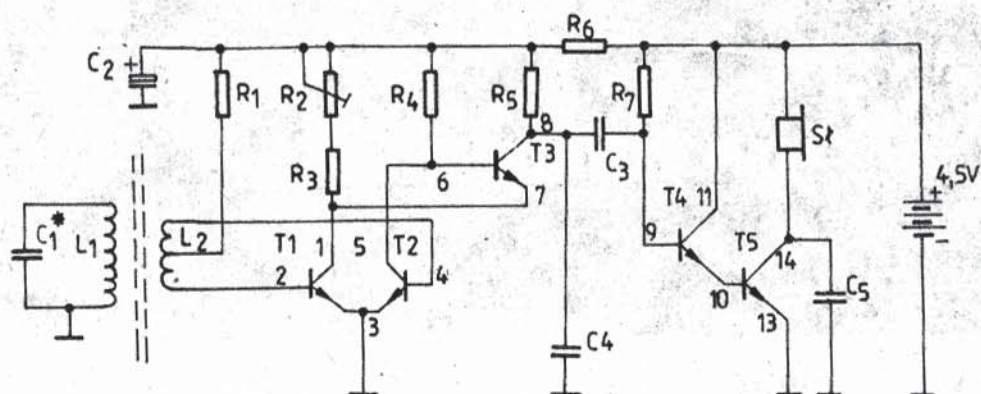
Podstawowe dane UL 1111 N (dane pojedynczego tranzystora)

Napięcie kolektor-emiter $U_{CE \max}$	15 V
Napięcie kolektor-baza $U_{CB \max}$	20 V
Prąd kolektora $I_{C \max}$	50 mA
Moc rozpraszana $P_d \max$	300 mW (w pojedynczym tranzystorze) 750 mW (w całym układzie)
Współczynnik wzmocnienia prądowego (typowo)	$h_{2e} 110$
Częstotliwość graniczna $f_T \min$	300 MHz
Współczynnik szumów przy 1 kHz F	4 dB
Pojemność kolektor-baza C_{CB0}	1 pF

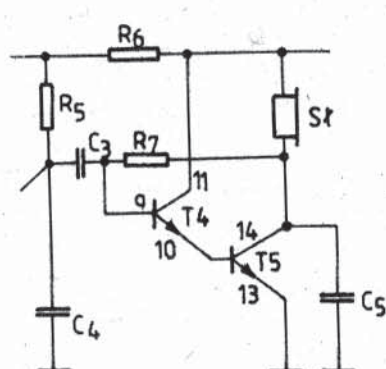
w granicach pojedynczych miliwoltów. Do ich wzmocnienia zastosowano wzmacniacz różnicowy z tranzystorami T1, T2. Wejście wzmacniacza sprzężone jest z obwodem rezonansowym transformatorowo, za pośrednictwem cewki L_2 z odczepem w środku. Stosunek liczby zwojów L_1 i L_2 dobrano pod kątem dopasowania wysokiej impedancji obwodu równoległego w stanie rezonansu do

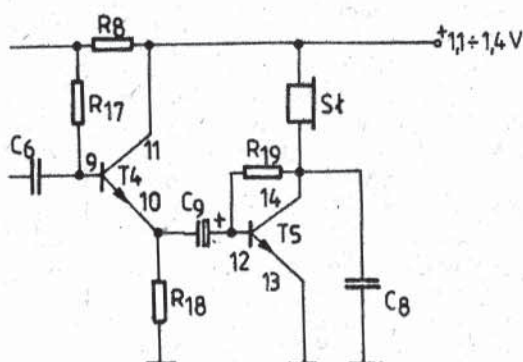
Rys. 1

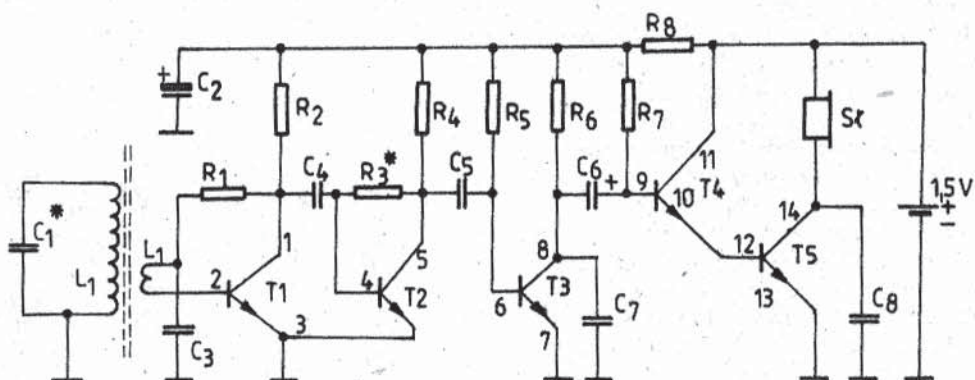
Rys. 2

Rys. 3

Rys. 5

Rys. 4

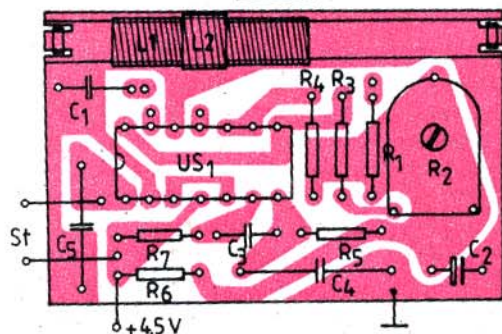
stosunkowo niewielkiej impedancji wejściowej wzmacniacza. Ponieważ występuje podobieństwo charakterystyk bliźniaczych tranzystorów T1 i T2 polaryzację ich baz można było uprościć. Płynący przez R_1 prąd polaryzacji rozplywa się na dwie, w przybliżeniu równe części, co w konsekwencji daje podobne prądy kolektorów tranzystorów wzmacniacza różnicowego. Obciążeniem wyjścia wzmacniacza w.c.z. jest detektor tranzystorowy z T3. Detektor taki charakteryzuje się małymi zniekształceniami w szerokim zakresie poziomów sygnału wejściowego. Detektor pracuje poprawnie, jeśli jest właściwie spolaryzowany. Do doboru jego punktu pracy służy potencjometr montażowy R_2 . Stabilność punktu pracy T3 uwarunkowana jest stałym stosunkiem prądów kolektorowych T1 i T2 – w naszym wypadku gwarantuje to podobieństwo parametrów i warunków termicznych tych tranzystorów. Zdemodulowany sygnał na wyjściu detektora zawiera jeszcze dużą składową w.c.z., która odfiltrowywana jest przez kondensator C_4 .

Sygnał m.c.z. doprowadzany jest przez kondensator C_3 do wejścia wzmacniacza końcowego m.c.z., zbudowanego dla prostoty w układzie Darlingtona. Rezystor R_7 polaryzuje bazę T4, ustalając też pośrednio prąd kolektora tranzystora T5, płynący przez słuchawkę, stanowiącą obciążenie wzmacniacza. Kondensator C_5 zwiera do masy resztki sygnału w.c.z., jakie przedostały się na jego wejście z detektora i uległy wzmocnieniu, przy okazji ogranicza też od góry pasmo przenoszonych częstotliwości, „odszumiając” odbiór.

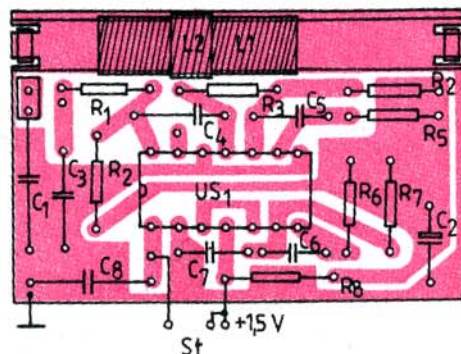

W układzie z rys. 2 można zastosować dowolną słuchawkę niskoomową o rezystancji 100–400 omów, np. miniaturową lub telefoniczną. Zastosowanie słuchawek o większym oporze, 400–4000 omów, jest także możliwe, wymaga jednak pewnej przeróbki wzmacniacza m.c.z. (rys. 3). Dołączając rezystor R_7 do kolektora T5 uzyskujemy ujemne sprzężenie zwrotne dla składowej stałej w stopniu końcowym. Wzrost prądu T5 powoduje spadek napięcia na jego kolektorze, a w konsekwencji zmniejsza wysterowanie bazy T4, co przeciwdziała wzrostowi prądu T5 i odwrotnie. Zabezpiecza to tranzystor T5 przed nasyceniem w wypadku zbyt dużej oporności obciążenia (punkt pracy dopasowuje się niejako do rezystancji zastosowanych słuchawek).

Rys. 6b

Rys. 6a

Aby zapobiec wzbudzeniu odbiornika, wzmacniacz w.c.z. i detektor zasilane są przez filtr m.c.z. złożony z rezystora R_6 i kondensatora C_2 .

Cały układ dostosowany jest do zasilania napięciem 4,5 – 6 V. Miniaturową baterijkę 4,5 V uzyskać można w wyniku ostrożnej rozbiórki popularnej baterii 6F22. Po usunięciu blaszanego korpusu oddzielamy trzy ogniwa, pozostałe trzy hermetycznie pakujemy i przechowujemy do momentu użycia. Ogniwa przewidziane do zasilania odbiornika, po wykonaniu doprowadzeń, można np. zaspawać w woreczku z folii polietylenowej, co przedłuży ich żywotność (można tego dokonać za pomocą zwykłego noża, rozgrzanego nad kuchenką elektryczną lub gazową).

W trudnych warunkach odbioru, w wypadku słabej lub odległej stacji, czułość odbiornika z rys. 2 może okazać się niewystarczającą.

Dążeniu do miniaturyzacji przeszkadza też zasilanie napięciem 4,5 V – znacznie dogodniejsza byłaby pojedyncza baterijka 1,5 V, np. typu R1, lub plastikowy akumulator zasadowy o napięciu 1,2 V. Obydwa z powyższych problemów zostały wyeliminowane w nieco bardziej rozbudowanym mini-odbiorniku z rys. 4., w którym także zastosowano układ UL 1111 N. Obwód antenowy rozwiązano tutaj identycznie jak w poprzednim układzie, lecz wzmacniacz w.c.z. jest już dwustopniowy. Wzmocnienie pojedynczego stopnia zasilanego obniżonym napięciem byłoby znacznie mniejsze niż poprzednio, tymczasem zależy nam na wzroście czułości! Pierwszy stopień wzmacniacza w.c.z. z tranzystorem T1 sprzężony jest z anteną transformatorowo, za pomocą cewki sprzęgającej. Drugi stopień (T2) dołączony jest przez C_4 do wyjścia pierwszego. Obydwa stopnie objęte są ujemnym sprzężeniem zwrotnym, stabilizującym punkt pracy. Kondensator C_3 eliminuje wpływ sprzężenia dla przebiegów w.c.z. w pierwszym stopniu, aby utrzymać jego spore wzmocnienie i nie obniżać impedancji wejściowej. Tymczasem w drugim stopniu ujemne sprzężenie zwrotne, realizowane przez rezystor R_3 , obejmuje także składową w.c.z. Dobierając wartość tego rezystora, można dopasować wzmocnienie odbiornika do poziomu sygnału z anteny. Rezystor R_3 można zmie-

niać w szerokich granicach, od 3,3 do 150 kiloomów, zmniejszeniu rezystancji R_3 odpowiada zmniejszenie wzmocnienia. Tranzystor T3 spełnia funkcję detektora w.c.z. Jego punkt pracy wybrano w obszarze małych prądów kolektora, gdzie zakrzywienie charakterystyk tranzystora jest znaczne. Kondensator C_7 odfiltrowuje składową w.c.z. wzmacniacz końcowy małej częstotliwości pracuje w układzie identycznym jak na rys. 2, inna jest tylko wartość rezystora polaryzującego R_7 .

Przy zastosowaniu do zasilania mini-odbiornika akumulatora 1,2 V końcowy stopień m.c.z. w układzie Darlingtona z tranzystorami krzemowymi nie mógłby już być poprawnie spolaryzowany. Problem przestaje istnieć w wypadku zastosowania modyfikacji stopnia końcowego (rys. 5). Jej istota sprowadza się do galwanicznego rozdzielania tranzystorów T4 i T5, co pozwala na ich niezależne spolaryzowanie, umożliwiając dodatkowo objęcie T5 pętlą ujemnego sprzężenia dla składowej stałej (przez R_{19}) stabilizującą punkt pracy. Oczywiście, zmodyfikowany stopień końcowy można z powodzeniem zastosować i przy zasilaniu 1,5 V.

Wykonanie i uruchomienie

Obydwa mini-odbiorniki zostały zmontowane na płytkach jednostronnie drukowanych (rys. 6 a, b). Wymiary płytek sprawiają, że obydwa odbiorniczki z łatwością mieszczą się w pudełku od zapalek. Przy odrobinie inwencji (zastosowanie montażu pionowego itp.) jest możliwa dalsza miniaturyzacja, oczywiście pod warunkiem zastosowania miniaturowych elementów. Cewkę antenową L_1 nawinięto na odcinku pręta ferrytowego $\varnothing 7$ mm o długości 47 mm. Tak krótki pręt uzyskano drogą jego odcięcia z dłuższego elementu. Odcinanie pręta trzeba przeprowadzać ostrożnie z uwagi na kruchość materiału. Najprościej nadpiłować trójkątnym pilnikiem rowek wokół pręta w miejscu cięcia, po czym po prostu pręt złamać, a następnie wygładzić miejsce złamania na szlifierce lub po prostu papierem ściernym. Cewkę antenową nawinięto na korpusie sklejonym na rdzeniu z kilku warstw papieru tak, aby zapewnić mu zdolność swobodnego przesuwania się. Szerokość korpusu – 25 mm. Dla fal długich cewka L_1 powinna

mieć około 180 zwojów drutu DNE $\varnothing$ 0,15 mm. Lepsza byłaby tu lica w.cz., ale nie jest ona łatwo osiągalna. Uzwojenie nawijamy starannie, zwoj przy zwoju. Na zakres fal średnich cewka L_1 powinna mieć około 55 zwojów DNE $\varnothing$ 0,25–0,3 mm. Cewkę L_2 nawijamy drutem DNE $\varnothing$ 0,1–0,2 mm pośrodku L_1 , na podkładce z jednej warstwy papieru. Dla układu z rys. 2 L_2 ma 2×8 zwojów (średnie) lub 2×12 (długie). W układzie z rys. 4, cewka sprzęgająca składa się z 10 zwojów (średnie) lub 14 (długie).

Do strojenia odbiornika można użyć dowolnego kondensatora zmiennego o pojemności maksymalnej około 500 pF (należy go włączyć w miejsce C_1), uniemożliwia to jednak miniaturyzację urządzenia. W rozwiązaniu modelowym zdecydowano się na dostrojenie na stałe do wybranej stacji, zgrubnie dobierając C_1 , a dokładne strojenie przeprowadzono przesuwając cewkę L_1 wzdłuż rdzenia (zmienia się przy tym jej indukcyjność). Dostrojenie wymaga przeprowadzenia kilku eksperymentów, przy których pomocny może być fabryczny radioodbiornik. Za jego pomocą możemy ustalić częstotliwość odbieranej stacji (drogą porównania i odczytu ze skali), co stanowi wskazówkę dla dalszego postępowania – np. dla przestrojenia odbiornika w stronę większych częstotliwości można zmniejszyć pojemność C_1 lub odwinąć część zwojów L_1 . Antenę ferrytową można nawinąć także na innym rdzeniu, będzie to jednak wymagało dobrania innej liczby zwojów L_1 (ogólna reguła: grubszy pręt – mniej zwojów). Po dostrojeniu się do wybranej stacji mocujemy cewkę do rdzenia, np. kroplą kleju, a całą antenę przytwierdzamy do płytki za pomocą dwóch elastycznych pierścieni, odciętych np. z węża plastikowego o wewnętrznej średnicy 6–7 mm, wykorzystując wycięcia przewidziane w płytkach montażowych.

Przy uruchamianiu odbiornika z rys. 2 (płytką – rys. 6a) należy potencjometrem R_2 ustawić prąd kolektora T3 w granicach 40 mA (można tego dokonać „na słuch” – poszukując punktu największej czułości detektora). Prąd kolektora T1 i T2 powinien wynosić około 0,8 mA – w razie czego można go skorygować zmieniając R_1 . Z uwagi na dobrą powtarzalność parametrów UL 1111 N zabieg ten w większości przypadków nie będzie potrzebny. Odbiornik z rys. 4 (płytką

Wykaz elementów odbiornika z rys. 2

R_1 – 680 kiloomów,
 R_2 – potencjometr montażowy 2,5 kilooma,
 R_3 – 2,7 kilooma,
 R_4 – 3,3 kilooma,
 R_5 – 33 kiloomy,
 R_6 – 330 omów,
 R_7 – 10 megaomów,
 C_1 – 100–500 pF (dobrac przy dostrajaniu do stacji; dla Warszawy I – ok. 330 pF.)
 C_2 – 10 μ F (6 V elektrolityczny),
 C_3 – 68 nF,
 C_4 – 2,2 nF,
 C_5 – 220 nF dla słuchawek 100 omów, 47 nF dla 400 omów.

Wykaz elementów odbiornika z rys. 4, 5

R_1 – 100 kiloomów,
 R_2, R_4 – 5,6 kilooma,
 R_3 – 100 kiloomów lub mniej – dobrać w zależności od warunków odbioru,
 R_5 – 2 megaomy,
 R_6 – 18 kiloomów,
 R_7 – 680 kiloomów,
 R_8 – 100 omów,
 C_1 – jak poprzednio,
 C_2 – 22 μ F/6 V elektrolityczny,
 C_3 – 6,8 nF ceramiczny,
 C_4 – 470 pF,
 C_5 – 1,6 nF,
 C_6 – 68 nF,
 C_7 – 1,6 nF,
 C_8 – jak C_3 (poprzednio)
 C_9 – 1 μ F (6 V elektrolityczny)
 R_{17} – 100 kiloomów
 R_{18} – 4,7 kilooma,
 R_{19} – 33 kiloomy
Wszystkie rezystory – 0,125 W

– rys. 6b) w zasadzie nie wymaga uruchamiania – od razu po włączeniu w słuchawce powinien być słyszalny cichy szum lub sygnał stacji (może być potrzebna manipulacja prętem antenowym). Uruchamianie najlepiej przeprowadzać w godzinach wieczornych, gdy warunki odbioru są najkorzystniejsze. Gdyby nastąpiło przesterowanie odbiornika (z rys. 4), objawiające się głośnym „charczeniem” i zniekształceniami w najgłośniejszych momentach audycji, należy zmniejszyć czułość odbiornika, redukując wartość R_3 .

Obydwa odbiorniczki pobierają z baterii prąd rzędu kilku mA, w większości zużywany przez wzmacniacz końcowy m.cz.

W toku próbnej eksploatacji obydwu mini-odbiorniki pracowały bez zarzutu. Wersję z rys. 2 wykorzystywano do odbioru lokalnej radiostacji na falach średnich, układ z rys. 4 – do odbioru Warszawy I. Odbiór był głośny i pewny nawet w odległości 350 km od nadajnika.

Roland Wacławek